

Видове стопански загуби

За да се оцени вероятността от едни или други загуби, обусловени от развитие на събития по непредвиден вариант, е необходимо, преди всичко, да се знаят видовете загуби, свързани със стопанската дейност. Важни са и уменията те предварително да се изчисляват или измерват като вероятни прогнозни величини.

Разсъждавайки за изчисляването на вероятните загуби в процеса на тяхното прогнозиране, трябва да се отчита, че едно и също случайно събитие може да предизвика увеличаване на разходите на един вид ресурси и намаляване на разходите на друг вид ресурси. Следователно, за определяне на възможните сумарни загуби е необходимо от разчетните възможни загуби да се приспадат съпровождащите ги предполагаеми печалби.

В качеството на пример ще разгледаме ситуация за оценка на риска при пускане в експлоатация на нов производствен обект.

За вземане на решение във връзка с неговата дейност е необходимо да се отчита следното:

- търсенето на пазара на дадената продукция и неговото колебание;
- предлагането на аналогични стоки на пазара и неговото изменение;
- прогнозни цени за реализация на бъдещите стоки;
- преценка за себестойността на собствената продукция в сравнение с продукцията на конкурентите;
- по какъв начин се предвижда да се продава продукцията и какви бариери се очакват при нейната реализация и предизвиканите от тях загуби.

Изброените оценки съдържат различни елементи на риска от загуби, свързани с вероятността за настъпване и протичане на определени събития, а също така с надеждността на информацията. За да се повиши качеството на оценката е целесъобразно рискът от загубите да се оценява по групи фактори.

Целесъобразно е загубите да се разделят на материални, трудови, финансови, загуби на време, а също и специални видове загуби.

Материалните загуби се проявяват в непредвидени в предприемаческия проект допълнителни разходи или преки загуби на оборудване, имущество, продукция, суровини, енергия и други ресурси. За всяка от посочените загуби е приложима собствена мерна единица. Най-естествено е материалните загуби да се измерват в същите единици, в които се измерват количествата от дадения вид материален ресурс – тегло, обем, площ и др. Обаче, обединяващ показател за загубите се явява тяхното стойностно изражение.

Трудовите загуби представляват загуби на работно време, предизвикани от случайни, непредвидени обстоятелства. Те се измерват в човеко-часове, човеко-дни или просто в часове работно време. Преводът им в парично изражение става чрез умножаване на трудовите часове по стойността (цената) на един час.

Финансовите загуби са преки парични загуби, свързани с непредвидени плащания, плащания на глоби, плащания на допълнителни данъци, загуба на парични средства и ценни книжа. Освен това, финансови загуби могат да възникнат при недоиздължаване или пълно неиздължаване на пари от предвиждани източници, при неизплащане на дългове, неизплащане от купувачи на доставена им продукция, намаляване на дохода, вследствие на намаляване на цените на продаваните стоки и услуги. Особен вид парични загуби са свързани с инфлацията, промени във валутния курс, допълнителни от установените вземания за държавния или местните бюджети. Наред с окончателните, безвъзвратните загуби, могат да са налице и временни финансови загуби, обусловени от замразяване на сметки, несвоевременно отпускане на средства, отсрочка за плащане на задължения.

Загуби на време съществуват тогава, когато процесът на предприемаческата дейност се движи по-бавно, отколкото е било предвидено. Пряката оценка на такива загуби се оценява в часове, дни и месеци на закъснение за постигане на набелязания резултат. За да се трансформира оценката от загубата във време в парично измерение, е необходимо да се

установи, до какви загуби в доход и печалба могат да доведат случайните загуби на време.

Специалните видове загуби се проявяват във вид на ущърб на здравето и живота на хората, на околната среда, на престижа на производителя, а също вследствие на други неблагоприятни социално-психологически и политически последици. Тези загуби е много трудно да бъдат оценени количествено, а още повече в стойностно изражение.

Анализът на посочените видове загуби изисква те да се подразделят на *определящи* и *странични*, на базата на най-обща оценка на техните размери.

При определянето на предприемаческия риск *страничните загуби* могат и да не бъдат отчитани при количествената оценка на нивото на риска. В случаи, когато сред разглежданите загуби се откроява един вид загуба, която или по размери, или по вероятност на възникването предварително се налага над останалите (става определящ вид риск), при количествената оценка на нивото на риска, в разчета може да се използва само определящия вид риск.

В резултат на предварителен анализ следва да се “филтрират” най-важните по размер и вероятност на възникване видове загуби. По-нататък е необходимо да се отделят *случайните* компоненти на загубите от *детерминирани*.

Анализът на риска изисква отчитане и на *случайните загуби*, неподдаващи се на пряк разчет, на непосредствено прогнозиране и поради това неотчетени в предприемаческия проект. Ако дадени загуби могат предварително да бъдат предвидени, то те трябва да се разглеждат не като загуби, а като неизбежни разходи и да се включват в предварителните разчети. Например, предвидимите промени в цените, в данъците предприемачът следва да отчете в своя бизнес-план.

Следователно, преди да се оценява рискът, обусловен от въздействието на достатъчно случайни фактори, желателно е да се отделят детерминирани компоненти на загубите от случайните загуби. Това е необходимо и от позициите на математическата коректност, тъй като процедурите на действие със случайните величини се различават от процедурите на действие с детерминирани величини.

Познаването на най-важните фактори и източниците, пораждащи риск, позволява да се вземат предварително мерки за отслабване на тяхното въздействие.

Като случайни могат да се определят загубите под въздействието на непредвидими политически фактори. Такива загуби се определят като *политически риск*. Той се проявява под формата на неочаквано изменение в условията на стопанската дейност, обусловено от политически събития, които създават неблагоприятна за предприемача обстановка и по този начин се стига до повишени разходи на ресурси и загуба на печалба. Типични източници за такъв риск са увеличаването на данъчните ставки, въвеждане на принудителни отчисления, промяна в договорните условия, трансформация на видовете и отношенията на собственост, отчуждаване на имущество и на парични средства по политически причини.

Близки до политическите по непредвидимост и непредсказуемост на загубите, са загубите обусловени от *стихийни бедствия*, а също така *кражбите* и *рекета*. Такива обстоятелства е прието да се наричат форс-мажорни.

Специфични са възможните загуби, предизвикани от *несъвършенството на методологията и некомпетентността на лицата*, разработващи бизнес-плана и разчетите за доходите и печалбата. Ако по разчети очакваните доходи и печалба от предприемаческия проект бъдат по-високи от реално получените резултати, то разликата се приема като загуби.

Особено място заемат загубите на предприемача, обусловени от *недобросъвестността или несъстоятелността на партньорите*. Рискът за бизнесмените, да се окажат излъгани в сделката или да се сблъскат с неплатежоспособността на длъжника, за съжаление е достатъчно реален.

Всеки вид предприемаческа дейност притежава присъщи за нея възможни загуби. Например, банковите рискове се подразделят основно на лихвени, валутни и кредитни. За банковата сфера рискът от загуба на работно време обикновено не се явява определящ. За производствената сфера са свойствени всички от посочените видове загуби.

Наред с изброените фактори, от които рискът не винаги се поддава на преценка и прогнозиране, съществуват и редица по-видими и предсказуеми причини за загуби. Например, спадът в обема на производството може да стане поради несъответствие на производствените фактори на конкретните производствени условия. Това може да се прояви в недостатък на материални ресурси, непредвидени аварии с оборудването или в ръста на бракуваната продукция и т.н.

Други фактори за намаляване на печалбата могат да бъдат увеличените материални разходи, загубите при съхраняването и транспорта на продукцията, увеличаване на планираната численост на работниците и нивото на работните заплати. Тези фактори могат да се обединят в групата на *преразходи на ресурси*.

Също така, може да се случи и неблагоприятно изменение на пазарната конюнктура под формата на спад в търсенето или в цените на продукцията. Причина за това може да бъде както намаляване качеството на продукцията, така и появата на аналогични стоки с по-високо качество, но при относително по-ниска цена. При определени условия рискът в резултат на тези фактори може да се окаже много висок.

Както вече беше отбелязано, един от важните фактори за предприемачеството е *времето*. Размерът на риска и вероятността за възникване на загуби са пряко свързани с времето, с динамиката на реализация на предприемаческия проект. Затова е правомерно рисковете да се подразделят на разчетни и текущи. *Разчетният риск* може да се оцени още на стадия на подготовката на бизнес-проекта, при обосноваването на предприемаческия замисъл. *Текущият риск* се оценява в процеса на реализацията на проекта. При неблагоприятно стечение на обстоятелствата е възможно текущият риск не само да надхвърли разчетния, но и да излезе извън някои пределни ограничения, което, от своя страна, да доведе до прекратяване на проекта или даже на конкретния вид предприемаческа дейност.